

BORÇLULUK HİSSİ VE BAĞLANMA STİLLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN YAPISAL EŞİTLİK MODELLEMESİYLE İNCELENMESİ

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN FEELING OF INDEBTEDNESS AND ATTACHMENT STYLES USING STRUCTURAL EQUATION MODELING

İsmail KUŞCI¹, Nagihan OĞUZ DURAN²

ÖZ: Bu araştırmanın amacı üniversite öğrencilerinde borçluluk hissi ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çalışma ilişkisel tarama deseninde tasarlanmıştır. Araştırmanın katılımcıları Türkiye'deki bir kamu üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören 332 (246 kadın ve 86 erkek) öğrenciden oluşmaktadır. Veri toplama araçları olarak Borçluluk Hissi Ölçeği (BHÖ), Kişilerarası İlişkilerde Bağlanma Stilleri Ölçeği (KİBSÖ) ve yazarlar tarafından oluşturulan Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmada üniversite öğrencilerinin sahip olduğu borçluluk hisleriyle bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin incelenmesi için oluşturulan yapısal eşitlik modeline göre güvenli bağlanmanın borçluluk hissi üzerinde negatif etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bunun yanında kaçınmacı ve kaygılı bağlanmanın ise borçluluk hissi üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu sonuçları elde edilmiştir. Çalışma kapsamında oluşturulan modelin kabul edilebilir uyum gösterdiği bulunmuştur ($\chi^2/df = 1.80$, GFI=.88 AGFI=.86, IFI=.90, RMSEA=.05).

ABSTRACT: The aim of this study is to examine the relationship between indebtedness and attachment styles among university students. The study was designed as a correlational study. The participants of the study consisted of 332 (246 women and 86 men) university students who were enrolled in education faculty at a state founded university in Turkey. As data collection tools, the Indebtedness Scale (ISR-S), the Attachment Styles in Interpersonal Relations Scale (ATIRS), and the Personal Information Form developed by the researchers were administered. According to the structural equation model created to examine the relationship between indebtedness and attachment styles of university students, the results revealed that secure attachment had a negative effect on indebtedness, and avoidant and anxious attachment had a positive effect on indebtedness. The model was found to fit acceptable ($\chi^2 / df = 1.80$, GFI = .88 AGFI = .86, IFI = .90, RMSEA = .05).

Anahtar Sözcükler: Borçluluk, güvenli bağlanma, kaçınmacı bağlanma, kaygılı bağlanma

Keywords: Indebtedness, secure attachment, avoidant attachment, anxious attachment

Bu makaleye atf vermek için:

Kuşci, İ. ve Oğuz-Duran, N. (2022). Borçluluk hissi ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkinin yapısal eşitlik modellemesiyle incelenmesi, *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(1), ss. 21.-33

Cite this article as:

Kuşci, İ. & Oğuz-Duran, N. (2022). Examining the relationship between feeling of indebtedness and attachment styles using structural equation modeling, *Trakya Journal of Education*, 12(1), pp. 21.-33

¹ Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı, kusci.ismail@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2178-8429

² Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Anabilim Dalı nagihan@uludag.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8049-1510

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Recently, in the positive psychology literature, kindness, benevolence, generosity, compassion, altruism etc. aimed at providing help and support or contributing to other people. It is seen that studies on the benefits of behavior and personality traits have been carried out. Addressing these behaviors and characteristics has gained importance due to research findings pointing to their contribution to both individual and social well-being (Carr, 2016; Lyubomirsky, 2008; Seligman & Csikszentmihalyi, 2000; Terjesen et al., 2004; Wood et al., 2010). While discussing the concepts in this context, people's reactions to getting help and support from other people or receiving kindness can be varied. These reactions can vary widely from feeling grateful to feeling indebted, embarrassed, shamed or guilty etc. In some cases, several of these reactions can be seen together. Although all these concepts seem to be related to each other, it is reported in the literature that they are essentially different from each other and express via different reactions. Moreover, definitions, determinants and results of each differ from each other. For example, in the case of gratitude, the person responds with a feeling of gratitude (Emmons & McCullough, 2003) and this positive emotion is associated with many well-being indicators (Algoe & Haidt, 2009; Emmons & McCullough, 2003; Froh et al., 2009; McCullough et al., 2002; McCullough et al., 2004; Wood et al., 2009). In the sense of indebtedness, a person feels obliged to respond to a favor (Greenberg & Wescot, 1983); this is reported to be associated with many negative emotions and outputs (Fisher et al., 1982; Goei & Boster, 2005; Oğuz-Duran, 2020). Similarly, guilt is defined as a negative assessment of a certain behavior of a person, while shame is defined as a feeling in which the whole self is condemned. Therefore, shame is reported to be more painful than guilt (Lewis, 1971; Tangney, 1990; Tangney et al., 2007).

In the literature, where the feeling of indebtedness is discussed in comparison with gratitude, the similarities and differences of these two concepts and how they will be handled in a cultural context are still discussed. In this context, the common point of feeling of indebtedness and gratitude is that both are seen as psychological reactions of individuals to a state of well-being done by others (Mathews & Green, 2010). In the first study investigating the feeling of indebtedness in Turkish culture (Oğuz-Duran, 2020), the feeling of indebtedness did not have a meaningful relationship with gratitude, happiness and life satisfaction, but a positive and significant relationship was found with negative emotions. Apart from this study, there is no research on the determinants of the feeling of indebtedness, the variables and its consequences. Considering the research findings in the literature, it is thought that attachment styles, which are seen as one of the important personality traits that emerge as a result of the relationship of the individual with the caregiver in infancy and affect their relationship in later life, may be related to the individual's indebtedness. Therefore, the aim of this study is to examine the relationship between the feel of indebtedness and attachment styles among university students using structural equation modeling.

Method

In this correlational study, participants were selected via convenience sampling method. 332 university students studying at a state founded university in the fall semester of the 2019-2020 academic year voluntarily participated. The ages of the participants ranged from 17 to 26 ($\bar{X} = 20.45$, $SD = 2.32$). 74.1% of the participants ($N = 246$) are women and 25.9% ($N = 86$) of them are men. Considering the grade level of the participants, 35.8% ($N = 119$) were 1st grade students, 5.4% ($N = 18$) were 2nd grade, 28.9% ($N = 96$) 3rd grade, and 29.8% ($N = 99$) were 4th grade student. As data collection tools, the Indebtedness Scale (ISR-S), the Attachment Styles in Interpersonal Relations Scale (ATIRS), and the Personal Information Form were administered in order to gather the data. For data analysis AMOS 16 was used to test the Structural Equation Model, which was established to examine the relationship between the feeling of indebtedness and attachment styles. In addition, reliability analyzes and descriptive statistics of variables were calculated via SPSS 24.

Findings

Within the scope of the model, 25% of the variance in the indebtedness variable was explained by the variables of secure attachment, anxious attachment and avoidant attachment. According to the structural equation model created to examine the relationship between indebtedness and attachment styles of university students, the results were showed that secure attachment had a negative effect on indebtedness, and avoidant and anxious attachment had a positive effect on indebtedness. The model was found to fit acceptable ($\chi^2 / df. = 1.80$, $GFI = .88$ $AGFI = .86$, $IFI = .90$, $RMSEA = .05$).

Discussion and Conclusion

In this study, the relationships between the indebtedness and attachment styles were examined by structural equation modeling on data obtained from university students. Based on the current literature, these findings confirmed the expected relationships between the indebtedness and attachment styles

expected at the beginning of the study. As a result, it was found that people with secure attachment style feel less indebtedness, whereas those with anxious and avoidant attachment styles feel more indebtedness. Since there was no study that directly addressed the relationship between feeling of indebtedness and attachment styles in the literature, the first findings on this subject were provided and contribution was made to the literature for this study. This study is one of the first research conducted in Turkey on indebtedness. It can be thought that it contributes to the literature in terms of providing the first findings in the world regarding the relationship between the indebtedness and attachment styles.

The findings of the study are remarkable because the indebtedness affects the reaction styles of individuals in interpersonal relationships. Because, considering that it is possible to shape human behaviors by using the indebtedness or that indebtedness arising in interpersonal interactions for unintentional reasons can also have negative consequences in relationships, the findings of the study point to people who may be a potential risk group in terms of a sense of indebtedness in a wide range of psychological services and education services, to politics and law.

GİRİŞ

Son yıllarda pozitif psikoloji alanyazınında başka insanlara yardım ve destek sağlamaya veya katkıda bulunmaya yönelik nezaket, yardımseverlik, cömertlik, şefkat, özgecilik vb. davranış ve kişilik özelliklerinin yararlarına ilişkin çalışmalar yürütüldüğü görülmektedir. Bu davranış ve özelliklerin ele alınması bunların hem bireysel hem de toplumsal iyi oluşa katkılarına işaret eden araştırma bulguları (Carr, 2016; Lyubomirsky, 2008; Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000; Terjesen vd., 2004; Wood vd., 2010) nedeniyle önem kazanmıştır.

Ancak bunların etkileri araştırılırken, konunun gözden kaçırılmaması gereken bir başka boyutu daha ortaya çıkmaktadır: İnsanların başka insanlardan yardım ve destek almaya veya nezaket görmeye karşı gösterdikleri tepkiler çok çeşitli olabilmektedir. Bu tepkiler minnetar hissetmekten borçlu, utanmış veya suçlu vb. hissetmeye kadar çok çeşitlilik gösterebilmektedir. Hatta bazı durumlarda bu tepkilerden birkaçı birlikte görülebilmektedir. Tüm bu kavramlar birbirleriyle ilişkili görünmekle birlikte, bunların esasen birbirlerinden farklı oldukları ve farklı tepkileri ifade ettikleri alanyazında bildirilmektedir. Her birinin tanımları, belirleyicileri ve sonuçları birbirinden farklılık göstermektedir. Örneğin, minnettarlık durumunda, kişinin gördüğü bir yarar karşısında şükran duygusu ile karşılık verdiği (Emmons ve McCullough, 2003) ve bu olumlu duygunun pek çok iyi-oluş göstergesi ile ilişkisi olduğu bildirilirken (Algoe ve Haidt, 2009; Emmons ve McCullough, 2003; Froh vd., 2009; McCullough vd., 2002; McCullough vd., 2004; Wood vd., 2009), borçluluk hissinde kişinin bir iyilik karşısında bunun karşılığını vermeye kendini zorunlu hissettiği (Greenberg ve Wescot, 1983) ve bunun ise pek çok negatif duygu ve çıktı ile ilişkili olduğu bildirilmektedir (Fisher vd., 1982; Goei ve Boster, 2005; Oğuz-Duran, 2020). Benzer biçimde suçluluk duygusu kişinin belirli bir davranışına ilişkin olumsuz bir değerlendirmesi olarak tanımlanırken, utanç kişinin tüm benliğinin kınandığı, bu nedenle de suçluluktan daha fazla acı veren bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Lewis, 1971; Tangney, 1990; Tangney vd., 2007).

Tüm bu kavramlar arasında, *borçluluk hissi* (indebtedness), alanyazında 1960'lardan itibaren yerini almakla birlikte, zaman içinde popülerliğini yitiren ve çalışma konuları dışında kalan, ancak son dönemde iyi oluşa doğrudan ve dolaylı çok sayıda katkısının bildirilmesi nedeniyle alanyazında popülerliği artan minnettarlık kavramı ile bağlantıları nedeniyle yeniden ilgi çekerek araştırılmaya başlanılan bir kavramdır. Türkçe sözlükte borçluluk "borçlu olma durumu" (Türk Dil Kurumu [TDK], 2020) olarak tanımlanırken, borç kelimesi ise iki anlamda kullanılmıştır; birincisi "geri verilmesi gereken para veya başka şeyler", ikincisi ise "birine karşı bir şeyi yerine getirme yükümlülüğü, vecibe" (TDK, 2020). Bu iki tanıma bakıldığında, borçluluğun sadece bir alacak verecek hesabı değil, duygulanım alanı da olduğu görülmektedir. Bu his aile veya toplulukta karşılıklılık (mütekabiliyet) ilişkileri çerçevesinde şekillenmektedir (Yükseker, 2010). Alan yazında borçluluk hissinin ilk ele alan araştırmacılarından biri olan Greenberg (1980) bu kavramı bireyin yapılan iyiliğe karşı bir iyilikte bulunma görevi ya da sorumluluğu hissetmesi olarak ele almıştır. Bundan dolayı borçluluk hissi; sosyal karşılıklılıkta eşitlik (Mathews ve Green, 2010), ahlaki bir gereklilik ve iyilik yapanlara iyilikte bulunma ya da iyilik yapanlara zarar vermeme olarak tanımlanmaktadır (Gouldner, 1960; Greenberg ve Westcott, 1983).

Borçluluk hissinin minnettarlıkla karşılaştırmalı olarak ele alındığı alanyazında bu iki kavramın benzerlikleri, farklılıkları ve kültürel bağlamda nasıl ele alınacakları halen tartışılmaktadır. Bu kapsamda borçluluk hissi ile minnettarlığın ortak noktası ikisinin de başkaları tarafından bireye yapılan bir iyilik durumu karşısında bireylerin gösterdikleri psikolojik tepkiler olarak görülmesidir (Mathews ve Green,

2010). Ancak bu iki kavram arasındaki ayrımı odaklanan araştırmacılardan Fredrickson (2004) pozitif duygularla ilişkili olan minnettarlığa karşın borçluluk hissinin karşılıklılık ilkesiyle ilişkisine dikkat çekerek, bu nedenle borçluluk hissi yaşayan bireylerde ortaya çıkan suçluluk ve zorunluluk gibi olumsuz durumların altını çizmiştir. Bu alanda yürütülen ilişki araştırmalar incelendiğinde, Batı Kültüründe borçluluk hissinin minnettarlık ile negatif (Bell ve Watkins, 2016; Elster vd., 2005; Mathews ve Green, 2010; Van Gelder vd., 2007) veya pozitif (Algoe vd., 2010) yönde ilişkili bulunduğunu gösteren bulgulara rastlandığı gibi, iki kavram arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığını bildiren bulgulara da rastlanmaktadır (Watkins vd., 2006). Öte yandan Asyalı kültürlerle Batılı kültürlerde borçluluk hissinin karşılaştırılması olarak inceleyen bazı araştırmalarda Uzak Doğu kültüründeki bireylerin bir yardım veya hediye aldıklarında Batı Kültüründen gelen bireylere kıyasla daha yoğun borçluluk hissi yaşadıkları bildirilmektedir (Emmons ve Crumpler, 2000; Hitokoto, 2016; Naito ve Sakata, 2010; Naito vd., 2005).

Türkiyede borçluluk hissinin araştıran ilk çalışmada (Oğuz-Duran, 2020) borçluluk hissinin minnettarlık, mutluluk ve yaşam doyumu ile anlamlı bir ilişkisi bulunmazken, negatif duygularla olumlu yönde ve anlamlı düzeyde ilişkisi bulunmuştur. Bu çalışmanın dışında borçluluk hissinin belirleyicileri, ilişkili olduğu değişkenler ve sonuçları konusunda yapılmış bir araştırmaya ise rastlanmamıştır. Ancak belirli bir kültürde borçluluk hissinin incelenmesi, borçluluk hissine ilişkin bulguların psikolojik yardım ve eğitim hizmetlerinden siyaset ve hukuka kadar uzanan geniş bir alanda kullanılabilmesinden dolayı önem taşımaktadır. Bunun nedeni ister kasıtlı isterse kasıtsız olarak yapılsın, bir iyilik, yardım veya hediye karşısında kişileri borçlu hissettirmek yoluyla onların tepki biçimlerini etkilemenin mümkün olmasıdır. Örneğin, politikacıların (Mathews, 1960) ve polis memurlarının (Rubenstein, 1973; Skolnick, 1975) kasıtlı olarak insanlarda borçluluk hissi yaratarak onların davranışlarını şekillendirmeyi seçtiklerini bildiren çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca, kişilerarası ilişkilerde borçluluk hissinin rolünü anlamak önem taşımaktadır, çünkü alanyazında borçluluk hissinin bireylerde kaçınma davranışını artırdığı buna karşın minnettarlığın ise daha fazla olumlu sosyal davranışa neden olduğu bildirilmektedir (Gray vd., 2001).

Ruh sağlığı hizmetleri açısından bakıldığında, bu alandaki müdahale çalışmalarının etkililiğinin bu yardımı alan danışanların kültürlerinden de kaynaklanan güçlü ve zayıf yönleri ile ilişkileri düşünüldüğünde, bir kültürde borçluluk hissinin belirleyicilerinin ve ilişkili olduğu değişkenlerin tespit edilmesinin, o kültürde önleyici, geliştirici veya iyileştirici müdahalelerin geliştirilmesi ve uygulanması bakımından önem taşıdığı söylenebilir. Ayrıca, psikolojik hizmetler kişilerarası ilişkilere dayanır ve bu ilişkilerde borçluluk hissinin ortaya çıkması olasıdır. Bu bakımdan, psikolojik hizmetlerden en üst düzeyde yararlanmalarının sağlanabilmesi için, borçluluk hissinin kimler tarafından, hangi koşullar altında ve nasıl deneyimlendiğini ve bunun sonuçlarının neler olduğunu araştırmak önemli görünmektedir.

Borçluluk Hissi Araştırmalarının Bulguları

Alanyazında borçluluk hissinin kültürün yanısıra sosyal-sınıf, bireysel farklılıklar, kişilik özellikleri, veren-alan arasındaki ilişki, yardımın/hediyenin ve bunu verenin özellikleri vb. pek çok farklı değişkenden etkilenebildiği bildirilmiştir. Buna göre, orta sosyo-ekonomik düzeyden (SED) gelen kadınlar düşük SED'den gelen kadınlarla kıyaslandığında kendilerini bir iyiliğe karşılık vermeye daha fazla zorunlu hissetmektedirler (Muir ve Weinstein, 1962). Bireysel farklılıklar bakımından, bazı bireyler diğerlerinden daha fazla borçlu hissetme eğilimi göstermektedirler (Coles, 1977). Ayrıca erkekler, kadınlara kıyasla, beklenmedik bir hediye aldıklarında daha fazla borçlu hissetmektedirler (Algoe vd., 2010). Veren ve alan arasındaki yakınlık (Algoe vd., 2010), hediyenin büyüklüğü (Tsang, 2007) ve verenin niyetinin nasıl algılandığı (Pelser vd., 2015) da bireyin borçlu hissedip hissetmemesi bakımından önemli değişkenler olarak bildirilmiştir.

Bağlanma Stilleri ve Borçluluk Hissi

Genel olarak ebeveynlerin çocukları üzerinde büyük etkisi olduğu bilinmektedir. Araştırma sonuçları da ebeveynlerin çocukların gelişimleri üzerindeki önemli rolünü desteklemektedir. Ebeveynlerin ya da bakım verenlerin bireyle olan ilişkilerinde takındıkları tutumlar bireyin kişilik özelliklerinin ve tepkilerinin temelini oluşturmaktadır. Alanyazında bu bağlamda ele alınan en önemli kavramlardan biri olan *bağlanma*, bebeğin anneye kurduğu ilişki ve iletişim sonucunda oluşturmuş olduğu bağ ve bu bağın çocuğun daha sonraki yaşam dönemleri ve yaşantılarında etkileşimde bulunduğu kişilerle olan ilişkilerini etkileyen bir süreç olarak tanımlanmıştır (Bowlby, 1973). Bowlby (1973) bağlanma tepkilerinin daha çok stres durumlarında ortaya çıktığını, yaşam olaylarına karşı güvenli bir sığınak, fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama ve yaşama dönük güvenlik duygusunun gelişimi gibi üç temel işlevi olduğunu belirtmiştir. Bowlby'nin ortaya koyduğu bağlanma modeline göre bireyler yaşam dönemleri boyunca diğer kişilerle

kuracakları ilişkilerle ilgili zihinsel temsillerini içeren bilişsel haritalar oluştururlar (Bowlby, 1973). Bilişsel haritalar, bağlanmanın olduğu bireyle oluşan temsillerin, yetişkinlikteki ilişkilerde birer şema meydana getirmesini sağlar (Tolan, 2002). Bu model bireyin yaşamış olduğu yaşantıların gerçek bir temsili olarak görülmekte ve bireyin sonraki yaşantılarında ve ilişkilerinde bu temsillerin etkisiyle hareket ettiği vurgulanmaktadır.

Bowlby'nin bağlanma çalışmalarını deneysel olarak test edip geliştiren Ainsworth ve diğerleri (1978) çalışmalarında bebeklerin bakım veren bireylerin onları terk etmesiyle verdikleri tepkilere bağlı olarak *güvenli bağlanma*, *kaygılı bağlanma*, *kaçıncı bağlanma* olmak üzere üç çeşit bağlanma stili oluşturduklarını gözlemlemişlerdir. Hazan ve Shaver (1987), bağlanma stillerini yetişkinlerde üçlü bağlanma modeli olarak oluşturmuşlarsa da daha sonra Bartholomew ve Horowitz (1991), bu stillere korkulu bağlanma stilini ekleyerek bu üçlü bağlanma stilini dörtlü bağlanma stillerinden oluşan bir model olarak yeniden düzenlemişlerdir. Ainsworth'un üçlü bağlanma modelinin, yakın ilişkilerdeki bağlanma stilleri ile benzerlik gösterdiği, yakın ilişkilerdeki sevginin bağlanmayla eşdeğer olduğu ve bebeklerdeki bağlanmayla ortak özelliklerinin olduğu vurgulanmıştır (Hazan ve Shaver, 1987). Alan yazında bebek ve bakım veren arasındaki güvenli, kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stillerinin yetişkinlikteki akran ilişkileri ve yakın ilişkilerde de görüldüğü ve davranışları etkilediği belirtilmiştir (Hazan ve Zeifman, 1999; Hazan ve Shaver, 1987; Shaver vd., 1988; Collins ve Read, 1990).

Bağlanma stilleri ile ilgili yapılan araştırmalarda *güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin* diğer bireylerle özerkliklerini yitirmeden yakınlık kurabildikleri ve diğer bireylerin de kendileri ile yakınlık kurmasına müsaade ettikleri vurgulanmaktadır (Bartholomew ve Horowitz, 1991). Bu bireyler sosyal olarak girişken olup yakın ilişkilerinde tutarlı, dikkatli ve güvenilir olduklarından ilişkileri daha nitelikli ve sürdürülebilir olmaktadır (Hazan ve Shaver, 1987; Shaver vd., 1988; Collins ve Read, 1990; Cooper vd., 1998). Ayrıca güvenli bağlanma stiline sahip bireyler güvensiz bağlanma stiline sahip bireylere kıyasla çatışma yönetiminde daha fazla işbirliği sergilemektedirler (Kararımak ve Oğuz-Duran, 2005). *Kaygılı bağlanma stiline sahip bireyler*, terk edilmek ve reddedilmekten korktuklarından ilişkilerinde kendilerini değersiz olarak görmekte ve sevilmeye layık görmemektedirler (Bartholomew ve Horowitz, 1991). Bundan dolayı ilişkilerinde aşırı kaygı duymaktadırlar (Collins ve Feeney, 2004). Bu bireyler, ilişkilerinde kendilerini yetersiz görürler, benlik saygıları düşüktür, sınırları korumakta zorluk çekerler, diğerlerinin onayına çok önem verirler ve bunun sonucu olarak bütün davranışlarında onay ihtiyacı duyarlar. Bu onay ihtiyacını karşılamak için tutarsız davranışlar sergilemekte, çok fazla çaba harcamakta ve abartılı tepkiler verebilmektedirler (Bartholomew ve Horowitz, 1991). *Kaçıncı bağlanma stiline sahip bireyler* ise ilişkilerinde sürekli şüpheli tavırlar takınmakta, bundan dolayı yakın ilişkilerden kaçınmakta, nitelikli yakın ilişki kuramamakta, başkalarını güvensiz olarak algılamaktadırlar. Kaçınmacı bağlanan bireyler, kendilerini yeterli görmekte ve hayal kırıklığına uğramamak için başkalarına güvenmemekte ve ilişki kurmada isteksiz davranmaktadırlar (Hazan ve Shaver, 1987; Shaver vd., 1988; Collins ve Read, 1990; Cooper vd., 1998).

Tüm bu bulgular bağlanma stillerinin kişiler arası ilişkilerdeki davranış biçimlerini şekillendirmek bakımından önemine işaret etmesinin yanı sıra, kişilerarası ilişkilerde bir yardım alma durumunda bağlanma stilleri ile ilişkili olarak kişilerin borçlu hissetme yönünde verebilecekleri tepkilerle ilişkili olarak bir takım tahminler yapılabilmesini de olanaklı kılmaktadır. Örneğin, kolayca yakınlık kurabilen ve başkalarının kendileriyle yakınlık kurmasına izin veren güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin (Bartholomew ve Horowitz, 1991), aldıkları bir yardım karşısında negatif duygular hissetmeyi ifade eden borçluluk hissini yaşamamaları veya daha az yaşamaları beklenebilir. İlişkilerinde kendilerini değersiz gören ve sevilmeye layık hissetmeyen kaygılı bağlanan bireylerin (Bartholomew ve Horowitz, 1991) ise bununla ilişkili olarak alacakları bir yardıma da kendilerini layık hissetmemeleri ve bu durumu rahatsızlıkla karşılamaları öngörülebilir. Şüpheli tavırlar içindeki kaçınmacı bağlananların (Hazan ve Shaver, 1987; Shaver vd., 1988; Collins ve Read, 1990; Cooper vd., 1998) benzer biçimde alacakları yardımı da şüpheli karşılamaları ve sonuç olarak borçluluk hissetmeleri mümkün olabilir. Ancak alanyazında bu bağlantıların ele alınarak incelendiği bir araştırmaya rastlanmamaktadır. Öte yandan, bağlanma stilleri, alanyazında birçok davranışsal ve duyuşsal sonuçla ilişkilendirilmiştir (Thompson ve Raikes, 2003). Bebeklik ve erken çocukluk döneminde güvenli bağlanmanın oluşması çocukların duygusal gelişimi (Bowlby, 1973; Laible ve Thompson, 2007; Sroufe, 2005) ve minnettarlık gelişimi (McAdams ve Bauer, 2004; Klein, 1957) için önemli görülmektedir. Bebeklik ve erken çocukluk döneminde bireyler anneye minnettar olabilmektedirler (McAdams ve Bauer, 2004; Bowlby, 1973). Klein (1957) anne bebeğe bakım hizmeti verdiği için bebeğin annesine karşı minnettarlık duyduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde anne de bundan haz almakta ve bebeğine daha çok bakım vermektedir. Ayrıca Klein (1957) minnettarlığın karşılıklı olarak ortaya çıktığında daha

fazla geliştiğini vurgulamıştır. Borçluluk hissi bakımından ele alındığında, çocuk ile bakım veren arasında gelişen alıp verme durumu borçluluğun da temelini oluşturmaktadır (Klein, 1957). Bu ilk ilişkide ortaya çıkan temele bağlantılı olarak, yardım eden bireylerle yardım alan bireyler arasındaki minnettarlık veya borçluluk deneyiminin karşılıklı doğasının bebeklik döneminde anneye yaşanan alıp vermeden kaynaklandığı bildirilmektedir (McCullough vd., 2001; Tsang, 2007; Bartlett ve DeSteno, 2006). Annesine karşı güvensiz bağlanma stili geliştiren bebekler ihtiyaçlarını karşılamayan anneye güvenemeyecekleri için daha az minnettarlık deneyimi yaşayacaktır (McAdams ve Bauer, 2004; Bowlby, 1973). Bunun sonraki yıllardaki etkilerine bakıldığında, alanyazında annenin minnettarlık düzeyi arttıkça çocuk ve ergenlerdeki minnettarlık düzeyinin de arttığını gösteren araştırma sonuçlarına rastlanmaktadır (Hoy vd., 2013; Savannah, 2020). Bu araştırmaların sonuçları bağlanmanın minnettarlıkla ilişkisini ortaya koymaktadır. Ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiyle bunların minnettarlık düzeyleri arasındaki ilişki çok sınırlı sayıda çalışmada ele alınmıştır (Hoy vd., 2013). Ancak, alanyazında bağlanma ile borçluluk hissi arasındaki ilişkilerin ele alındığı herhangi bir araştırma bulgusuna rastlanmamıştır.

Tüm bu araştırma bulguları dikkate alındığında, bireyin bebeklik döneminde kendisine bakım veren kişiyle ilişkisi sonucu ortaya çıkan ve daha sonraki yaşamındaki ilişkilerini etkileyen önemli kişilik özelliklerinden biri olarak görülen bağlanma stillerinin bireyin borçluluk hissi ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Alanyazına dayanarak, kişilerarası ilişkilerde bir yardım alma durumunda bağlanma stilleri ile ilişkili olarak kişinin borçlu hissetme yönünde verebileceği tepkilerle ilişkili olarak bir takım tahminler yapmak mümkün olabilmektedir. Ancak bu konuda bir araştırma bulgusu alanyazında yer almamaktadır.

Öncelikle, belirli bir kültürde borçluluk hissini incelenmesine bağlı olarak elde edilecek bulguların o kültürde verilecek psikolojik yardım ve eğitim hizmetlerinden siyaset ve hukuka kadar uzanan geniş bir alanda kullanılabildiğine dair alanyazına (Matthews, 1960; Rubenstein, 1973; Skolnick, 1975) dayanarak, Türk kültüründe borçluluk hissini belirleyicisi olan faktörlerin incelenmesi önemli görünmektedir. Ayrıca, borçluluk hissini bireylerin kişilerarası ilişkilerindeki kaçınma davranışlarına (Gray vd., 2001), bireylerde olumsuz duygulara (Oğuz-Duran, 2020) neden olduğu düşünüldüğünde, kişilerarası ilişkilerin geliştirilmesinin önemli olduğu tüm durumlar için borçluluk hissini incelenmesi önem kazanmaktadır. Ruh sağlığı hizmetleri özelinde düşünüldüğünde ise, öncelikle bu yardım alanının doğası gereği kişilerarası ilişkilere dayanması ve kişilerarası ilişkilerde borçluluk hissini ve bunun olası bazı sonuçlarının ortaya çıkması söz konusu olduğundan, belirli bir kültürde borçluluk hissini kimler tarafından, hangi koşullar altında ve nasıl deneyimlendiğini ve bunun sonuçlarının neler olduğunu araştırmak, bu kişilerin psikolojik hizmetlerden en üst düzeyde yararlanmalarının sağlanabilmesi açısından da önem kazanmaktadır.

Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı'na göre, üniversite yılları yakınlığa karşı yalnızlık/yalıtılmışlık gelişimsel krizini yaşadıkları dönem olarak adlandırmakta ve kişilerin bu dönemde yakınlık kurma ihtiyacının öneminden bahsedilmektedir (Erikson, 1968; Oğuz Duran, 2018). Bu dönemde bir arada yaşamayı, ilişkiler kurmayı öğrenme, güven duyma, iş, aile kurma, statü kazanma bireyin gelişimsel hedeflerinden bazılarıdır. Bunlar, yetişkin bireyi yalnız kalma kaygısından ve yalnız kalma durumundan uzaklaştırırlar (Erikson, 1968). Özellikle ilişkilerin çok fazla ön plana çıktığı bu dönemde bireyin yakın ilişkilerinde borçluluk hissini bu ilişkileri etkileme potansiyeli bulunmakta ve bu etkinin incelenmesi önem arz etmektedir.

Bireylerin daha önce anneleriyle veya kendilerine temel bakım veren kişiyle kurdukları ilişkilerden doğan bağlanma stillerine bağlı bağlanma tepkileri, Bowlby (1973)'ye göre daha çok stres durumlarında ortaya çıkar ve yaşam olaylarına karşı güvenli bir sığınak sağlama, fizyolojik ihtiyaçları karşılama veya yaşama dönük güvenlik duygusunun gelişimi gibi üç temel işleve yönelik olarak sergilenirler. Üniversite öğrencilerinin yakın ilişkiler kurma ihtiyacının yoğun olduğu üniversite yıllarında ilişkide oldukları kişiler tarafından ister kasıtlı isterse kasıtsız olarak yapılsın, bir iyilik, yardım veya hediye almaları karşısında borçlu hissetmeleri söz konusu olabilecektir. Bu durumda, borçluluk hissini bağlanma stilleri tarafından ne ölçüde yordanabileceği araştırılması gereken bir konu olarak görülmektedir.

Bu araştırmada borçluluk hissi ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkilerin Türkiye'de yükseköğrenime devam eden bir grup üniversite öğrencisi üzerinde incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın bulguları ile Türk üniversite öğrencilerinde borçluluk hissini belirleyicileri konusunda alanyazına katkı sunmak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada mevcut alanyazına dayanarak güvenli bağlanan bireylerin daha az borçluluk hissi yaşayabilecekleri, buna karşın kaygılı ve kaçınmacı bağlanan bireylerin ise daha fazla borçluluk hissedebilecekleri yönündeki varsayımlar yapısal eşitlik modeli ile incelenmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma borçluluk hissi ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkileri yapısal eşitlik modellemesiyle incelemeye yönelik, ilişkisel desende tasarlanmıştır. İlişkisel desen; araştırmacının bir veya daha fazla nicel bağımsız değişken ve bir veya daha fazla nicel bağımlı değişken arasındaki ilişkinin incelenmesidir (Johnson ve Christensen, 2019).

Çalışma Grubu

Araştırmanın verileri kolaylıkla bulunabilen örnekleme (convenience sampling) yöntemi ile elde edilmiştir. Bu yolla araştırmaya 2019-2020 akademik yılı güz döneminde bir kamu üniversitesinde okuyan 332 üniversite öğrencisi gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcıların yaşları 17-26 arasında değişmektedir ($\bar{X}$ = 20.45, SS=2.32). Katılımcıların %74.1'i (N= 246) kadın, %25.9'u (N= 86) ise erkektir. Katılımcıların sınıf düzeyine bakıldığında %35.8'inin (N= 119) 1. sınıf öğrencisi olduğu, %5.4'ünün (N= 18) 2. sınıf, %28.9'unun (N= 96) 3. sınıf, %29.8'inin (N= 99) 4. sınıf öğrencisi olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Borçluluk Hissi Ölçeği: Borçluluk Hissi Ölçeğinin kısa formu Bell ve Watkins (2016) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışmaları Oğuz-Duran (2020) tarafından yapılmıştır. Bu ölçek borçluluk hissini ölçmeye yönelik -3 puandan (kesinlikle katılmıyorum) ile +3 (kesinlikle katılıyorum) arasında değişen 9 maddeyi içeren tek boyutlu likert tipinde bir ölçektir. Ölçekten alınan yüksek puanlar, daha yüksek bir borçluluk düzeyi olduğunu göstermektedir. Oğuz-Duran (2020) tarafından ölçeğin yapı geçerliğini incelemek amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ($\chi^2 / df = 4.32$; CFI = .94, TLI = .92; RMSA = .08, SRMR = .04) iyi bir model uyumu olduğu görülmüştür. Çoklu grup doğrulayıcı faktör analizi sonuçları Borçluluk Hissi Ölçeğinin cinsiyete göre biçimsel, metric ve skalar değişmezliğe sahip olduğunu göstermiştir. Güvenirlik çalışması kapsamında, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı iki farklı örnekleme $\alpha = .87$, $\alpha = .85$, ayrıca test-tekrar test güvenirlik çalışması için hesaplanan korelasyon katsayısı ise .75 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışma için Cronbach alfa değeri yeniden hesaplanarak .86 olarak bulunmuştur.

Kişilerarası İlişkilerde Bağlanma Stilleri Ölçeği: Kandemir ve İlhan (2017) tarafından Bowlby'in (1980) bağlanma stilleri temel alınarak geliştirilmiş, yirmi bir maddelik ve 7'li Likert tipinde bir ölçektir. Ölçekte her bir madde 1 "Bana hiç uygun değil", 7 "Bana tamamen uygun" aralığında bir değer almaktadır. Ölçek güvenli, saplantılı-kaygılı ve kaçınmacı bağlanma alt boyutlarından oluşmaktadır. Kişilerarası ilişkilerde bağlanma stilleri ölçeği alt boyutlarının Cronbach Alpha güvenirlik katsayıları güvenli bağlanma için .80 kaygılı/saplantılı bağlanma için .74 ve kaçınmacı bağlanma için .72 olarak raporlanmıştır (Kandemir ve İlhan, 2017). Bu çalışma için Cronbach alfa değeri yeniden hesaplanarak güvenli bağlanma için .73 kaygılı/saplantılı bağlanma için .75 ve kaçınmacı bağlanma için .66 olarak bulunmuştur.

Kişisel Bilgi Formu: Katılımcılara ilişkin demografik bilgileri toplamak üzere araştırmacılar tarafından geliştirilen bir formdur. Formda katılımcıların cinsiyetleri, yaşları, sınıf düzeylerine ilişkin üç soru yer almaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma için gerekli etik izin Üniversite Etik Kurulundan 27 Aralık 2019 tarih ve 2019-11 sayılı oturumda (Karar No:11) alınmıştır. Veriler 2019-2020 akademik yılı güz döneminde, öğretim elemanlarından izin alınarak kendilerinin uygun gördükleri zaman dilimlerinde birinci yazar tarafından, araştırmaya katılmaya gönüllü olan öğrencilerden, ders saatlerinin öncesinde veya bitiminde, yaklaşık 10'ar dakikalık oturumlar halinde toplanmıştır. Önceden bilgilendirilen katılımcılar demografik sorulardan ve ölçeklerden oluşan bir formu cevaplamışlardır. Araştırmada borçluluk hissini bağlanma stilleri ile ilişkilerinin incelenmesine ilişkin kurulan Yapısal Eşitlik Modelinin test edilebilmesi için AMOS 16 kullanılmıştır. Ayrıca değişkenlere ait güvenirlik analizleri ve betimsel istatistikler SPSS 24 ile hesaplanmıştır.

Örneklemin yapısı hakkında bilgi vereceği düşünülen değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1.

Değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler

Ölçekler	N	Madde sayısı	$\bar{X}$	SS	Çarpıklık	Basıklık	α
Bh	332	9	.14	.47	-1.08	-1.47	.86
GB	332	7	5.10	.35	-1.10	1.11	.73
KayB	332	7	4.10	.18	-.40	-1.13	.75
KaçB	332	7	3.65	.16	.51	-1.34	.66

Not: Bh: Borçluluk Hissi. GB: Güvenli Bağlanma, KayB: Kaygılı Bağlanma, ve KaçB: Kaçınmacı Bağlanma, α : Cronbach Alpha.

Tabachnick ve Fidell'e (2013), göre çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1,500 ve -1,500 değerleri arasında olduğu durumlarda dağılım normal dağılım olarak kabul edilmektedir. Tablo 1'de görüldüğü gibi bu araştırmada elde edilen verilere ilişkin basıklık ve çarpıklık katsayılarının +1,500 ve -1,500 değerleri arasında olduğu ve normal dağılım gösterdiği söylenebilir.

BULGULAR

Çalışma kapsamında oluşturulan modelin uyum iyiliği indeksleri Tablo 2 de gösterilmektedir.

Tablo 2.

Model uyum iyiliği indeksleri*

Uyum İndeksi	Yapısal Model	Kabul Edilebilir Uyum	İyi Uyum
χ^2		$2df \leq \chi^2 \leq 3df$	$0df \leq \chi^2 \leq 2df$
p-Value	< 0.001		
χ^2/df	1.80	$3 \leq \chi^2/df \leq 5$	$0 \leq \chi^2/df \leq 3$
GFI	.88	$0.85 \leq$	$0.90 \leq$
AGFI	.86	$0.85 \leq$	$0.90 \leq$
RMSEA	.05	$0.08 \leq$	$0.05 \leq$
IFI	.90	$0.90 \leq$	$0.95 \leq$

* Hair vd., 2010

Verilerin normal dağılım göstermesine bağlı olarak modelde gizil değişkenler arasındaki etkilerin tahmin edilmesinde maksimum olabilirlik tahmin yöntemi kullanılmıştır. Tablo 2'de gösterilen model uyum indekslerine bakıldığında modelin kabul edilebilir bir uyum gösterdiği görülmektedir (Hair vd., 2010). Ki-kare / df değeri yapısal model için 1.80 olarak bulunmuştur. Kline (2005) 3'ten küçük bir oranın iyi bir uyum gösterdiğini belirtmektedir. IFI, 0 ila 1 arasında değerler alır. IFI değeri 1'e yaklaştıkça modelin uyumu artar. 0.90'ı aşan değerler kabul edilebilir uyumun, 0.95'i aşan değerler iyi uyumun göstergesidir (Bryne, 2010). Araştırmanın hipotez testi sonuçları ise Tablo 3 te verilmiştir.

Tablo 3.

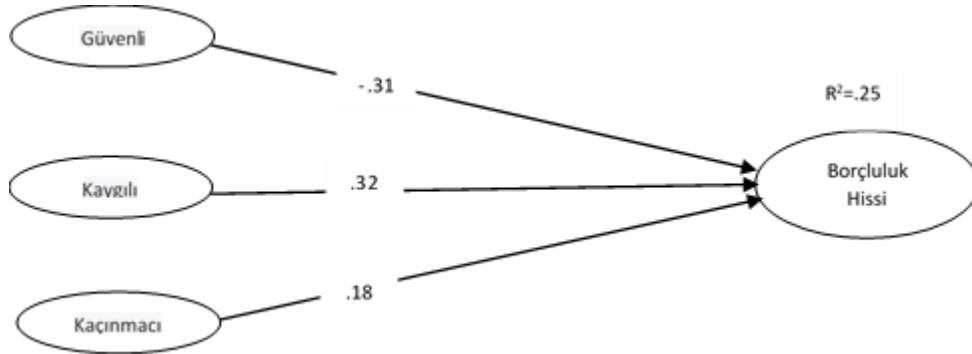
Hipotez testi sonuçları

Hipotez Yolları	Tahmin	Std. Tahmin	Std. Hata	Kritik Oran	p
H ₁ . GB → Bh	-.396	-.31	.115	-3.387	***
H ₂ . KayB → Bh	.24	.32	.063	3.957	***
H ₃ . KaçB → Bh	.203	.18	.093	2.194	**

Not: ***p < 0.001, **p < 0.05; GB: Güvenli Bağlanma, KayB: Kaygılı Bağlanma. KaçB: Kaçınmacı Bağlanma ve Bh: Borçluluk Hissi.

Araştırmanın verileri için uygulanan yapısal eşitlik modeline ilişkin elde edilen en iyi sonuç Şekil 1’de verilmiştir. Modeldeki her bir ok hipotezleri göstermekte olup tüm katsayılar standardize edilmiş katsayılardır. Tahmin edilen bütün yolların katsayıları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Şekil 1. Hipotez Modeli

Şekil 1’de görüldüğü gibi, borçluluk hissi değişkenindeki varyansın %25’i güvenli bağlanma, kaygılı bağlanma ve kaçınmacı bağlanma değişkenleri tarafından açıklanmıştır. Tahmin edilen model sonucunda, güvenli bağlanmanın borçluluk hissi değişkeni üzerinde negatif etkiye sahip olduğu, kaygılı ve kaçınmacı bağlanmanın ise borçluluk hissi değişkeni üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Buna göre, güvenli bağlanan bireylerin daha az borçluluk hissi yaşadıkları, buna karşın kaygılı ve kaçınmacı bağlanan bireylerin daha fazla borçluluk hissettikleri söylenebilir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında borçluluk hissi ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkiler üniversite öğrencilerinden elde edilen veriler üzerinde incelenmiş ve alanyazında borçluluk hissi ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkileri daha önce doğrudan ele alan bir çalışmaya rastlanmaması nedeniyle, bu konudaki ilk bulgular sağlanarak alanyazına katkı sağlanmıştır. Çalışma ile sağlanan bu bulgular, mevcut alanyazına dayanarak borçluluk hissi ile bağlanma stilleri arasında araştırmanın başlangıcında beklenen ilişkileri doğrular nitelikte olmuştur. Öyle ki, araştırmanın beklentileri yönünde güvenli bağlanan bireylerin daha az borçluluk hissi yaşadıkları, buna karşın kaygılı ve kaçınmacı bağlanan bireylerin ise daha fazla borçluluk hissettikleri ortaya konmuştur.

Güvenli bağlanan bireylerin kişiler arası ilişkilerde yakınlık kurabilme ve kendileri ile yakınlık kurulmasına izin verme yönündeki eğilimlerinin (Bartholomew ve Horowitz, 1991) onların yardım alma karşısında daha az borçluluk hissetmelerine sebep olduğu düşünülebileceği gibi, bu bireylerin kendilerini sevmeye değer bulmaları ve öz-değerlerine ilişkin inançları da yardım almaları halinde bunu rahatsızlıkla karşılamayıp, kendilerini buna layık buldukları ve sonuçtan hoşnut hissettikleri düşünülebilir. Öte yandan, araştırmada öngörüldüğü biçimde güvenli bağlanan bireylerin tersine kaygılı ve kaçınmacı bağlanan bireylerde borçluluk hissini daha fazla bulunması da mevcut alanyazınla tutarlı bulgular olarak değerlendirilebilir. Kaygılı bağlananların ilişkilerinde kendilerini değersiz görme ve sevmeye layık hissetmeme eğilimleri ve düşük benlik saygıları (Bartholomew ve Horowitz, 1991) nedeniyle bununla ilişkili olarak gördükleri bir iyilik veya aldıkları bir yardım karşısında da kendilerini buna layık hissetmedikleri ve bu durumu rahatsızlıkla karşıladıkları; kaçınmacı bağlananların ise ilişkilerinde şüpheli tavırlar içinde olmaları ve başkalarını güvenilmez olarak algılamaları (Hazan ve Shaver, 1987; Shaver vd., 1988; Collins ve Read, 1990; Cooper vd., 1998) ile tutarlı biçimde iyilik ve yardımları da şüpheli karşıladıkları ve sonuç olarak borçluluk hissettikleri düşünülebilir. Pelser vd., (2015) yardım edenin niyetinin yardımı alan tarafından nasıl algılandığının bireyin borçlu hissedip hissetmemesi bakımından önemli bir değişken olduğu yönündeki bulgusu düşünüldüğünde, kaçınmacı bağlananların yardım verenin niyeti konusunda daha fazla kuşku duymalarının da artan bir borçluluk hissi sonucunu oluşturduğu söylenebilir.

Tüm bu bulgulara dayanarak bu araştırmanın, öncelikle, Türk kültüründe borçluluk hissini belirleyicisi olabilecek faktörler arasında bağlanma stillerinin önemini inceleyerek göstermesi bakımından alanyazına katkı sağladığı düşünülmektedir. Türk üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen

çalışmanın, bağlanma stillerine bağlı olarak kimlerin daha fazla borçlu hissedebildiğini ortaya koyan bu bulguları, bu grupta verilecek psikolojik yardım ve eğitim hizmetlerine yönelik süreçler bağlamında veya bundan bağımsız olarak bu bireylerin üniversite yaşamları içindeki tüm kişilerarası ilişkileri bağlamında, yükseköğretimde görev yapan psikolojik hizmetler personeline ve eğitimcilere veri sağlamıştır. Buna göre, kaygılı ve kaçınmacı bağlanma stiline sahip Türk üniversite öğrencilerinin psikolojik yardım ve eğitim-öğretim süreçlerinde ortaya çıkabilecek yardım verme ve iyilik etme davranışları karşısında kendilerine yardım, destek veren veya iyilik yapan kişilere karşı güvenli bağlanan akranlarına kıyasla daha fazla borçluluk hissedecekleri öngörülebilir. Benzer biçimde, bu bireylerin psikolojik yardım veya eğitim ilişkisi dışında kalan kişilerarası ilişkilerinde de borçluluk hissi ve buna bağlı olumsuz sonuçların ortaya çıkma potansiyeli bulunmakta ve bu olumsuzlukların önce kişilerarası ilişkileri etkilemesi, bunun sonucunda da psikolojik yardım alma ihtiyacını artırması veya eğitim-öğretim süreçlerinin olumsuz etkilenmesine yol açma potansiyeli bulunmaktadır. Yakın ilişkiler kurmanın gelişimsel olarak oldukça önem kazandığı (Erikson, 1968) üniversite yıllarında, kaygılı ve kaçınmacı bağlanan bireylerin borçluluk hissi ve buna bağlı olarak ortaya çıkabilecek kişilerarası ilişkilerindeki kaçınma davranışları (Gray vd., 2001), olumsuz duygular (Oğuz-Duran, 2020) vb olumsuz sonuçlardan etkilenmemesi veya asgari düzeyde etkilenmesini sağlamaya yönelik olarak yükseköğretimde görevli psikolojik danışmanlara görev düşmektedir. Bu çalışmanın bulguları, yükseköğretimdeki psikolojik danışmanlara bu konuda risk grubu olabilecek kaygılı ve kaçınmacı bağlanan danışanları konusunda bilgi vermekle bir başlangıç oluşturmuştur. Bununla birlikte, borçluluk hissine bağlı olarak, yukarıda yükseköğretim kurumları için söz konusu olabileceği sıralanan bağlam ve ilişkilerde, hangi durumlarda ne gibi sonuçların ortaya çıkabileceğinin bundan sonra yapılacak başka araştırmalarda detaylı olarak ele alınması da önemli görünmektedir.

Son olarak, alanyazına katkılarının yanısıra, bu araştırmanın bundan sonra yürütülebilecek çalışmalarda göz önünde bulundurulmasında yarar görülen bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle bu çalışma, Türkiye’deki tek bir kamu üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerden ve kolaylıkla bulunabilen örnekleme yöntemi ile elde edilen veriler ile gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan, bulguların genellenebilirliğinin artması için gelecek araştırmalarda rastlantısal örnekleme yöntemine başvurulması önerilebilir. Ayrıca farklı kamu üniversiteleri veya özel üniversitelerde öğrenim gören öğrencilerden elde edilecek veriler üzerinde çalışılabileceği gibi, üniversite öğrencisi olmayan gruplardan veya farklı yaş gruplarından örneğin ergenler ve/veya yetişkin bireylerden veri toplanarak çalışmanın tekrarlanması önerilebilir. İkinci olarak ise bu araştırma ilişkisel desenden kaynaklanan sınırlılıklara sahiptir. Bu bakımdan bu çalışma borçluluk hissi ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkileri ortaya koyması bakımından değer taşımakla birlikte, başka araştırmalarda deneysel desen içinde farklı bağlanma stilleri içindeki bireylerin nasıl ve ne ölçüde borçluluk hissettiklerinin incelenmesi önerilebilir. Ayrıca, bundan sonra yürütülecek çalışmalarda borçluluk hissi ve bağlanma stilleri arasındaki ilişkide aracı rolü oynayabilecek başka değişkenlerin de ele alınması yararlı olacaktır. Araştırmanın kesitsel niteliğinden kaynaklanan sınırlılığı aşmak için bağlanma stilleri ile borçluluk hissi arasındaki ilişkinin boylamsal olarak yapılacak çalışmalarla incelenmesi de önerilebilir.

Sonuç olarak, bu çalışmanın borçluluk hissine ilişkin Türkiye’de yürütülen ilk araştırmalardan biri olmasının yanısıra borçluluk hissini bağlanma stilleri ile ilişkilerine ilişkin dünyada da ilk bulguları sağlaması bakımından alanyazına katkı sağladığı düşünülebilir. Araştırmanın bulguları, borçluluk hissini bireylerin kişilerarası ilişkilerdeki tepki biçimlerini etkilemesi nedeniyle dikkate değerdir. Çünkü borçluluk hissini kullanarak insan davranışlarını şekillendirmenin mümkün olabileceği veya kasıtlı olmayan nedenlerle kişilerarası etkileşimlerde ortaya çıkan borçluluk hissini de ilişkilerde olumsuz sonuçlar doğurabileceği düşünüldüğünde, araştırmanın bulguları psikolojik yardım ve eğitim hizmetlerinden siyaset ve hukuka kadar uzanan geniş bir alanda borçluluk hissi bakımından potansiyel risk grubu olabilecek kişileri işaret etmesi açısından önemli görülebilir. Bu bulgudan hareketle kaygılı ve kaçınmacı bağlanan bireylerin hangi durumlarda ve koşullarda daha çok borçluluk hissi yaşadıkları ve bunun özellikle psikolojik yardım ve eğitim vb. alanlardaki olası sonuçları hakkında araştırmalar yapılabileceği gibi, psikolojik danışmanlar tarafından bu bireylerin yaşadıkları borçluluk hissine bağlı olarak ortaya çıkabilecek olumsuz sonuçlardan daha az etkilenmeleri veya bu sonuçları en aza indirebilmeleri üzerine psikolojik yardım hizmetleri sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: Assessed in the strange situation and at home*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Algoe, S. B., & Haidt, J. (2009). Witnessing excellence in action: The 'other-praising' emotions of elevation, gratitude, and admiration. *The Journal of Positive Psychology*, 4(2), 105-127. <https://doi.org/10.1080/17439760802650519>
- Algoe, S. B., Gable, S. L., & Maisel, N. C. (2010). It's the little things: Everyday gratitude as a booster shot for romantic relationships. *Personal Relationships*, 17(2), 217–233. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2010.01273.x>
- Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991). Attachment styles among young adults: A test of a four-category model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226–244. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.2.226>
- Bartlett, M. Y., & DeSteno, D. (2006). Gratitude and prosocial behavior: Helping when it costs you. *Psychological Science*, 17(4), 319-325. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2006.01705.x>
- Bell, J., & Watkins, P. C. (2016, April). *Analysis of an abridged indebtedness scale*. Poster presented at the Annual Convention of the Western Psychological Association, Long Beach, CA
- Bowlby, J. (1969,1973). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment* (2nd ed.). New York: Basic Books
- Bryne, B. M. (2010). *Structural Equation Modelling with AMOS: Basic Concepts, Applications and Programming*, (2nd ed.), Routledge, Taylor and Francis Group, New York.
- Carr, A. (2016). *Pozitif psikoloji*, İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Coles, G. S. (1977). Dick and Jane grow up: Ideology in adult basic education readers. *Urban Education*, 12(1), 37-54. <https://doi.org/10.1177/0042085977121003>
- Collins, N. L., & Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(4), 644–663. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.4.644>
- Collins, N. L., & Feeney, B. C. (2004). Working models of attachment shape perceptions of social support: Evidence from experimental and observational studies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(3), 363–383. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.87.3.363>
- Cooper, M. L., Shaver, P. R., & Collins, N. L. (1998). Attachment styles, emotion regulation, and adjustment in adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1380–1397. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.5.1380>
- Elster, B., Maleki, L., McLeod, L., & Watkins, P. (2005, April). *How are gratitude and indebtedness related?* Presentation to the 85th Annual Convention of the Western Psychological Association, Portland, OR
- Emmons, R. A., & Crumpler, C. A. (2000). Gratitude as a human strength: Appraising the evidence. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(1), 56–69. <https://doi.org/10.1521/jscp.2000.19.1.56>
- Emmons, R. A., & McCullough, M. E. (2003). Counting blessings versus burdens: An experimental investigation of gratitude and subjective well-being in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 377–389. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.2.377>
- Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. New York: W.W. Norton
- Fisher, J. D., Nadler, A., & Witcher-Alagna, S. (1982). Recipient reactions to aid. *Psychological Bulletin*, 91(1), 27–54. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.91.1.27>
- Fredrickson, B. L. (2004). *Gratitude, Like Other Positive Emotions, Broadens and Builds*. In R. A. Emmons & M. E. McCullough (Eds.), *Series in affective science. The psychology of gratitude* (p. 145–166). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195150100.003.0008>
- Froh, J.J., Yurkewicz, C. & Kashdan, T. D. (2009). Gratitude and subjective well-being in early adolescence: Examining gender differences. *Journal of Adolescence*, 32, 633-650. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2008.06.006>
- Goei, R., & Boster, F. J. (2005). The roles of obligation and gratitude in explaining the effect of favors on compliance. *Communication Monographs*, 72(3), 284–300. <https://doi.org/10.1080/03637750500206524>
- Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 25, 161–178. <https://doi.org/10.2307/2092623>
- Gray, S. A., Emmons, R. A., & Morrison, A. (2001, August). *Distinguishing gratitude from indebtedness in affect and action tendencies*. Poster presented at the Annual Meeting of the American Psychological Association, San Francisco, CA.
- Greenberg, M. S. (1980). A theory of indebtedness. In K. J. Gergen, M. S. Greenberg, & R. H. Wills (Eds.), *Social exchange: Advances in theory and research* (pp.3–26). New York: Plenum.

- Greenberg, M.S. ve Westcott, D.R. (1983). *Indebtedness as a mediator of reactions to aid*. J.D. Fisher, A. Nadler B. & DePaulo (Eds.). *New Directions Helping: Recipient Reactions to Aid* (pp. 851-12). New York: Academic Press.
- Hazan, C., & Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511–524. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.52.3.511>
- Hazan, C., & Zeifman, D. (1999). *Pair bonds as attachments: Evaluating the evidence*. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 336-354). New York: Guilford Press
- Hair, JF, WC Black, BJ Babin and RE Anderson (2010). *Multivariate Data Analysis: A Global Perspective*, 7th edn. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Hitokoto, H. (2016). Indebtedness in cultural context: The role of culture in the felt obligation to reciprocate. *Asian Journal of Social Psychology*, 19(1), 16–25. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12122>
- Hoy, B. D., Suldo, S. M., & Mendez, L. R. (2013). Links between parents' and children's levels of gratitude, life satisfaction, and hope. *Journal of Happiness Studies: An Interdisciplinary Forum on Subjective Well-Being*, 14(4), 1343–1361. <https://doi.org/10.1007/s10902-012-9386-7>
- Johnson, R. B., & Christensen, L. (2019). *Educational research: Quantitative, qualitative, and mixed approaches*. SAGE Publications, Incorporated.
- Kandemir, M. ve İlhan, T. (2017, 12-14 Mayıs). Kişilerarası İlişkilerde Bağlanma Stilleri Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirlik çalışması. 2. Avrasya Pozitif Psikoloji Kongresi'nde sunulmuştur, İstanbul.
- Kararımak, Ö., & Duran, N. O. (2008). Gender differences in attachment styles regarding conflict handling behaviors among Turkish late adolescents. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 30(4), 220–234. <https://doi.org/10.1007/s10447-008-9059-8>
- Klein, M. (1957). *Envy and gratitude*. London: Charles Birchall & Sons Limited.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling* (3rd ed.). New York, NY, US: Guilford Press.
- Laible, D., & Thompson, R. A. (2007). *Early socialization: A relationship perspective*. In J. E. Grusec & P. D. Hastings (Eds.), *Handbook of socialization: Theory and research* (p. 181–207). The Guilford Press.
- Lewis, H. B. (1971). Shame and guilt in neurosis. *Psychoanalytic review*, 58(3), 419-438.
- Lyubomirsky, S. (2008). *The how of happiness: A scientific approach to getting the life you want*. Penguin.
- Matthews, D. R. (1960). *United States senators and their world*. University of North Carolina Press.
- Mathews, M. A., & Green, J. D. (2010). Looking at me, appreciating you: Self-focused attention distinguishes between gratitude and indebtedness. *Cognition and Emotion*, 24(4), 710–718. <https://doi.org/10.1080/02699930802650796>
- McAdams, D. P., & Bauer, J. J. (2004). Gratitude in Modern Life: Its Manifestations and Development. In R. A. Emmons, M. E. McCullough (Eds.), *The psychology of gratitude* (pp. 81-99). New York, NY US: Oxford University Press.
- McCullough, M. E., Emmons, R. A., & Tsang, J.-A. (2002). The grateful disposition: A conceptual and empirical topography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(1), 112–127. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.82.1.112>
- McCullough, M. E., Kilpatrick, S. D., Emmons, R. A., & Larson, D. B. (2001). Is gratitude a moral affect? *Psychological Bulletin*, 127(2), 249–266. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.2.249>
- McCullough, M. E., Tsang, J.-A., & Emmons, R. A. (2004). Gratitude in Intermediate Affective Terrain: Links of Grateful Moods to Individual Differences and Daily Emotional Experience. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(2), 295–309. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.86.2.295>
- Muir, D. E., & Weinstein, E. A. (1962). The social debt: An investigation of lower-class and middle-class norms of social obligation. *American Sociological Review*, 27(4), 532–539. <https://doi.org/10.2307/2090036>
- Naito, T., & Sakata, Y. (2010). Gratitude, indebtedness, and regret on receiving a friend's favor in Japan. *Psychologia: An International Journal of Psychological Sciences*, 53(3), 179–194. <https://doi.org/10.2117/psysoc.2010.179>
- Naito, T., Wangwan, J., & Tani, M. (2005). Gratitude in university students in Japan and Thailand. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(2), 247–263. <https://doi.org/10.1177/0022022104272904>
- Oğuz Duran, N. (2020). Turkish Version of the Revised and Short Indebtedness Scale (ISR-S): Translation, Validity, Measurement Invariance and Reliability Studies for Turkish University Students. *Studia Psychologica*, 62(3), 198-212. <https://doi.org/10.31577/sp.2020.03.800>
- Oğuz Duran, N. (2018). *Psikososyal gelişim kuramı: Erik H. Erikson*. Editörler (Gençtanırım-Kurt, D. ve Çetinkaya Yıldız, E.). *Kişilik kuramları: Gerçek yaşamdan kişilik analizi örnekleriyle*. Ankara: Pegem Akademi.

- Pelster, J., de Ruyter, K., Wetzels, M., Grewal, D., Cox, D., & van Beuningen, J. (2015). B2B Channel Partner Programs: Disentangling indebtedness from gratitude. *Journal of Retailing*, 91(4), 660–678. <https://doi.org/10.1016/j.jretai.2015.05.006>
- Rubinstein, M. E. (1973). The fundamental theorem of parameter-preference security valuation. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 61-69. <https://doi.org/10.2307/2329748>
- Savannah C. R. (2020). *Gratitude in Adolescents: Examining the Role of Attachment, Parental Gratitude, and Discounting*. Theses of Educational Specialist. Utah State University. USA <https://digitalcommons.usu.edu/etd/7806>. <https://doi.org/10.26076/bd39-879e>
- Skolnick, A. (1975). The limits of childhood: Conceptions of child development and social context. *Law and Contemporary Problems*, 39(3), 38-77.
- Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55(1), 5–14. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>
- Shaver, P. R., Hazan, C., & Bradshaw, D. (1988). Love as attachment: The integration of three behavioral systems. In R. J. Sternberg & M. Barnes (Eds), *The psychology of love* (pp. 68–99). New Haven, CT: Yale University Press.
- Snyder, C. R. (2000). Genesis: The birth and growth of hope. In C. R. Snyder (Ed.), *Handbook of hope: Theory, measures, and applications* (pp. 25-38). San Diego, CA: Academic Press.
- Sroufe, L. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & Human Development*, 7(4), 349-367. <https://doi.org/10.1080/14616730500365928>
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (sixth ed.) Pearson, Boston.
- Tangney, J. P. (1990). Assessing individual differences in proneness to shame and guilt: Development of the Self-Conscious Affect and Attribution Inventory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59(1), 102–111. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.1.102>
- Tangney, J. P., Stuewig, J., & Mashek, D. J. (2007). Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology*, 58, 345-372. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.56.091103.070145>
- Terjesen, M.D., Jacofsky, M., Froh, J. & Diguseppe, R. (2004). Integrating positive psychology into schools: Implications for practice. *Psychology in the Schools*, 41 (1), 163-172. <https://doi.org/10.1002/pits.10148>
- TDK, (2020). Büyük Türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20/10/2020).
- Thompson, R. A., & Raikes, H. A. (2003). Toward the next quarter-century: Conceptual and methodological challenges for attachment theory. *Development and Psychopathology*, 15(3), 691–718. <https://doi.org/10.1017/S0954579403000348>
- Tolan, Ö. (2002). Üniversite öğrencilerinde kaygı belirtileri ve bağlanma biçimleri ilişkileri arasındaki ilişkiler (Uzmanlık Tezi). Hacettepe Üniversitesi: Ankara
- Tsang, J.-A. (2007). Gratitude for small and large favors: A behavioral test. *The Journal of Positive Psychology*, 2(3), 157–167. <https://doi.org/10.1080/17439760701229019>
- Van Gelder, M., Ruge, L., Brown, A., & Watkins, P. C. (2007, May). *Gratitude and indebtedness are distinct traits: Differential associations with well-being*. Presentation to the Annual Convention of the Western Psychological Association, Vancouver, BC, Canada.
- Watkins, P. C., Scheer, J., Ovnicek, M., & Kolts, R. D. (2006). The debt of gratitude: Dissociating gratitude and indebtedness. *Cognition and Emotion*, 20(2), 217–241. <https://doi.org/10.1080/02699930500172291>
- Wood, A.M., Froh, J. J., & Geraghty, A. (2010). Gratitude and wellbeing: A review and theoretical integration [Special Issue]. *Clinical Psychology Review*, 30, 890–905. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2010.03.005>
- Wood, A. M., Joseph, S., & Maltby, J. (2009). Gratitude predicts psychological well-being above the Big Five facets. *Personality and Individual Differences*, 46(4), 443–447. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.11.012>
- Yükseker, D. (2010). Türkiye toplumunu bir arada tutan nedir? Toplumsal tutkal olarak borç ve borçluluk. *Toplum ve Bilim*, 117, 6-18.